

ביאורים

בפרק הקודם רבי יוסף אלבו התמודד עם הקושי בהבנת תפקידן של מצוות לא תעשה וביאר את השלמות שנקנית לנו כשאנו נשמרים מלעבור על מצוות לא תעשה. לכן, בשלשת הסוגים של המצוות, האמונות, החוקים והמשפטים אנו מוצאים, שהם נחלקים למצוות עשה ולמצוות לא תעשה.

בפרק זה הוא מסביר איזו שלמות מיוחדת יש במשפטי התורה, כלומר הדינים העוסקים בעולם האנושי.

מובן מהי השלמות המיוחדת שבהנחת תפילין - האדם 'נקשר' אל ה' ואל תורתו, הוא מעורר את עצמו לכך שהוא נוכח פני ה', ובכך ברורה היא השלמות, שמצוה זו מזכה אותו.

אך במצוות אחרות, כגון: תשלומי נזקין: השור והבור, ואיסור הגניבה, צריך להבין שאמנם מצוות אלו מועילות לתיקון חיי החברה, שיתקיימו בלי חמס ופגע, אבל האדם רק נמנע מרע. האדם לא בנה בעצמו דבר חיובי כמו בשאר המצוות כתפילין, יציאת וקרבתו.

אין לומר שמטרתן של מצוות אלו רק לתקן את מידות האדם ולהכשירו לשאר המצוות בעוד ששאר המצוות, היינו הדעות והחוקים, מהוות את עבודת ה' האמיתית, אלא גם הן חלק מהותי מעבודת ה', מפני היותן עיקריות כל כך גם בתורה שבכתב וגם בתורה שבעל פה, וחכמי ישראל עסקו באריכות ובעמקות דווקא בחלק הזה של משפטי התורה.

הרחבות

• לימוד 'חושן משפט'

הַשְּׁתַּדְּלוּת רַב חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל וְעֶסְקָם בְּתַלְמוּד וּבְדִינֵי הַשְּׁאֵלוֹת הַתְּלַמּוּדִיּוֹת, דְּבַר בְּלִתֵּי-מוֹעִיל לְהִקְנֵאת הַשְּׁלֵמוֹת. בפסקה זו רבי יוסף אלבו מעורר שאלה גדולה הדורשת בירור: כיצד הלימוד והעיסוק בדיני התורה בדיני בין אדם לחברו מקנים שלמות נפשית לאדם הלומד? האמנם לימוד דינים כדני שור שנגח את הפרה מוסיף בנו מעלה רוחנית? שאלה זו עולה בעיקר מפני שחלק ניכר מלימודינו היום יומי קשור לחלק 'חושן משפט' בשולחן ערוך העוסק בדינים אלו. הרב קוק נגע גם הוא בסוגיה זו: "דרך התשובה היותר מקורית וטובה הנובעת מאור התורה בעולם" (החזרה בתשובה האיכותית ביותר) "היא השנון בחלק דיני ממונות וכל המשפטים שבין אדם לחברו הכלולים אצלנו בלימוד 'חושן משפט' בכל הבקיאות הגירסאית (לימוד ללא עיון ופלפול) היותר בהירה, וכל החרירות הישרה והרחבה היותר אפשרית. היא (התשובה הנ"ל) מתקנת את כל מכשולי הלב (בלבולים וסיבוכים) שבחיים, ומעמידה את הצדק האלהי על בסיסו הנאמן ונוטלת את מחץ הספק והנבוכה מתוך הנשמה", (הלימוד בדיני חושן משפט מרגיל את האדם המסופק לחתוך ולהכריע דין דברים), "על ידי מה שמאירה היא באורה הבהיר את דרך החיים המעשיים" (בפסיקה דין אין אפשרות לדין לעגל פינות ולהישאר רק בסיסמאות כמו "ואהבת לרעך כמוך", על הדין לברר את הדין לאשורו ולהכריע בצורה החלטית) [אורות התשובה יג, ה].

פֶּרֶק עֲשׂוּרִים-וּשְׁמֹנֶה

ממה שבאָרְנוּ בַּפֶּרֶק הַעֵבֶר, יִתְחַיֵּב שֶׁהַשְּׁלֵמוֹת הָאֲנוּשִׁי לֹא יִתְכַּן שִׁישׁוּג אֶלָּא בְּמִצְוֹת-עֲשֵׂה וּמִצְוֹת-לֹא-תַעֲשֵׂה. וְזֶה, כִּי כְמוֹ שֶׁשׁוּם-שְׁלֵמוֹת אֲנוּשִׁי אִי-אֶפְשָׁר שִׁישׁוּג אֶלָּא בְּאִמְצָעוֹת הַאֲבָרִים הַנִּמְצָאִים בְּפִעַל וּבְאִמְצָעוֹת הַזְּמַן הַבְּלִתִּי-נִמְצָא בְּפִעַל, כִּן הַשְּׁלֵמוֹת הַנִּפְשִׁי יִשָּׁג בְּמִצְוֹת-עֲשֵׂה וּבְמִצְוֹת-לֹא-תַעֲשֵׂה. וְלִזֶּה הִיוּ הַשְּׁלֵשָׁה-חֻלְקִים שֶׁהַתּוֹרָה נְחַלְקַת עֲלֵיהֶם - שְׁהֵם: דְּעוֹת וְחֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים, כְּמוֹ שֶׁבִּאָרְנוּ בַּפֶּרֶק עֲשׂוּרִים-וְאָרְבָּעָה מִזֶּה-הַמֵּאֲמָר - כֹּל אֶחָד מֵהֶם מְקִיף עַל מִצְוֹת-עֲשֵׂה וְעַל מִצְוֹת-לֹא-תַעֲשֵׂה, כְּדִי שִׁיְהִי בְּכָל חֻלְק מֵהֶם דֶּרֶךְ לְהִקְנֵאת הַשְּׁלֵמוֹת אוֹ חֻלְק מֵהַשְּׁלֵמוֹת הַנִּקְנָה אֶל הָאָדָם מִצַּד-מִצְוֹת-עֲשֵׂה וּמִצְוֹת-לֹא-תַעֲשֵׂה.

וְזֶה, כִּי בְּדְעוֹת יֵשׁ מִצְוֹת-עֲשֵׂה, כְּאִמּוֹנַת מִצִּיאוֹת ה' וְאִחְדוֹתוֹ וְשִׁאֲנוֹ גּוֹף וְלֹא כַח-בְּגוּף, מִצְוֹת-לֹא-תַעֲשֵׂה: שֶׁלֹּא לְהַעֲלוֹת בְּמִחְשָׁבָה שִׁישׁ אֱלוֹהַּ מִבְּלַעֲדֵי ה', וְשֶׁלֹּא לְתוֹר אַחֲרֵי עֲבוּדָה-זָרָה, וְזוֹלַת-זָה. וּבְחֻקִּים - כְּלִבִּישֵׁת צִיצִית וְאֶסוּרֵי מֵאֲכָלוֹת. וּבְמִשְׁפָּטִים: "בְּצִדְקַת תִּשְׁפֹּט עַמִּיתָךְ" [ויקרא יט, טו]; "בְּיוֹמוֹ תִּתֵּן שִׁקְרוֹ" [דברים כד, טו]; "הַעֲנִיק תַּעֲנִיק לּוֹ" [שם טו, יד]; "וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת-עַמִּיתוֹ" [ויקרא כה, יז]; "לֹא תִגְנְבוּ וְלֹא-תִכְחָשׁוּ וְלֹא-תִשְׁקְרוּ אִישׁ בְּעַמִּיתוֹ" [שם יט, יא]; וְזוֹלַת-אֶלֶּה הַרְבֵּה.

וְהַדְּבָר מְבָאָר כִּי הַחֻלְק הַמְדַעִי רָאוּי שִׁיקְנָה הַשְּׁלֵמוֹת, הֵן מִצְוֹת-עֲשֵׂה שְׂבוּ, הֵן מִצְוֹת-לֹא-תַעֲשֵׂה. וְכֵן הַחֻלְק הַחֲקִי - וְהוּא הַמְקִיף בְּדְבָרִים הַנִּרְצִים אֶצֶל הַש"י וְהַבְּלִתִּי-נִרְצִים - רָאוּי שִׁיקְנָה בּוֹ הַשְּׁלֵמוֹת עַל-הַדֶּרֶךְ שֶׁתִּבְנֶנוּ לְמַעֲלָה. וְאוֹלָם מִה שֶׁצָּרִיךְ בְּאוֹר הוּא: אִיךָ יִהְיֶה הַשְּׁלֵמוֹת הַנִּפְשִׁי נִקְנָה בְּחֻלְק הַשְּׁלִישִׁי, שֶׁהוּא הַמְקִיף בְּמִשְׁפָּטִים? כִּי לֹא יִצִּיר שִׁיְתֵנוּ שְׁלֵמוֹת בְּנִפְשׁ שׁוּם-חֻלְק מְחַלְקִיו, לֹא מִצְוֹת-עֲשֵׂה שְׂבוּ וְלֹא מִצְוֹת-לֹא-תַעֲשֵׂה. כִּי הַחֻלְק מִמִּצְוֹת-עֲשֵׂה שְׂבוּ, כְּמוֹ לְדוֹן בְּנִזְקֵי הַשּׁוֹר וְהַבּוֹר וְהָאֵשׁ, אוֹ הַחֻלְק מִמִּצְוֹת-לֹא-תַעֲשֵׂה, כְּמוֹ "לֹא תִגְנְבוּ" [שם יט, יא] וְ"לֹא-תַעֲשֶׂק אֶת-רֵעֶךָ וְלֹא תִגְזֹל" [שם יט, יג] וְזוֹלַת־עַם - עַם-שֶׁהֵם מִשְׁפָּטִים יִשְׂרָאֵל לְקִים הַיְשׁוּב הַמְדַעִי, מִה יִזְכֶּה יְלוּד אִשָּׁה בְּהֵם שֶׁתִּקְנָה נִפְשׁוֹ שׁוּם-שְׁלֵמוֹת אֲנוּשִׁי עַל-יְדֵיהֶם? וְאֵם בְּעֵבֹר שֶׁהֵם מְבוֹא וְדֶרֶךְ לְתַקּוֹן הַמְדוֹת - שֶׁבְּזֶה הַיְשָׁרָה לְקִנּוֹת הַשְּׁלֵמוֹת הָאֲנוּשִׁי, לֹא זוֹלַת-זָה - יִהְיֶה, אִם-כֵּן, הַשְּׁתַּדְּלוֹת רַב חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל וְעֶסְקָם בְּתַלְמוּד וּבְדִינֵי הַשְּׁאֵלוֹת הַתְּלַמּוּדִיּוֹת, דְּבַר בְּלִתֵּי-מוֹעִיל לְהִקְנֵאת הַשְּׁלֵמוֹת, וְיִהְיֶה יְגִיעַם לְרִיק, חֲלִילָה; עַם-שֶׁאִין רָאוּי שִׁיְהִי חֻלְק גְּדוֹל כְּזֶה מִהַתּוֹרָה בְּלִתֵּי-נוֹתֵן שׁוּם-שְׁלֵמוֹת בְּנִפְשׁ אֶלָּא מִצַּד-הִיּוֹתוֹ תַקּוֹן הַמְדוֹת וְלֹא זוֹלַת-זָה.

יִתְחַיֵּב - הוֹכַח. וְלִזֶּה - וּלְכֵן. כַּח־בְּגוּף - כּוֹחַ הַפּוֹעֵל בְּאִמְצָעוֹת גּוֹף. לֹא יִצִּיר שִׁיְתֵנוּ - לֹא מִסְתַּבֵּר. מְחַלְקֵיו - מִמִּינֵי מִצְוֹת הַמִּשְׁפָּטִים. הַיְשָׁרָה - הַכְנָה. לֹא זוֹלַת-זָה - בְּלַבֵּד. עַם - וְעוֹד.

לרפואת חיים בן זוהרה הי"ו